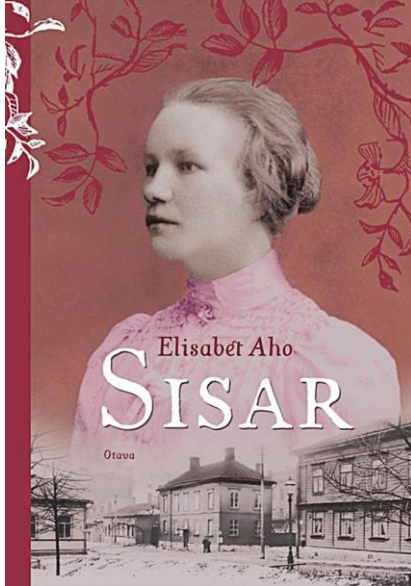

Elisabet Aho: *Sisar*: historiallinen romaani vuosilta 1918–1924

Elisabet Ahon *Sisar* (2011) kuvaa kahden naisvaltaisen laitoksen kautta tapahtumia sisällissodan aikaisessa Helsingissä. Ellen muuttaa Porvoosta Helsinkiin ja pääsee ensin harjoittelijaksi ja sitten puhelinvälittäjäksi Helsingin Puhelinlaitokselle. Teoksen alussa loukkaantunutta ja muistinsa menettänyttä Elleniä hoidetaan Diakonissalaitoksella. Sisarten pyyteetön työ köyhimpien joukossa tuodaan heti esiin. Sisaret kulkevat ”sinäkin talvena” kaupungin taloissa, joissa ”elettiin, rakastettiin, riideltiin, synnyttiin ja kuoltiin kuten muinakin talvina”, taloissa, joissa ”vedet jäättyivät pesu-oikoihin, koska ei ollut enää kalikkaakaan poltettavaksi, joissa ei ollut leipää, jauhoja tai ryynejä, ei edes kuumaa teevettä sairaille” (11). Diakonissoja suojaa heidän tunnistettava pukunsa, johon kuului valkoinen myssy ja sen peittävä tumma liina, ja jopa punakaartilaiset antavat heidän tehdä rauhassa työtään. Ahon kuvaus yhteisöstä ja sisarten työstä perustuu muun muassa Eeva Hurskaisen teokseen *Sisar Linan tyttäret* (1992) ja Pauli Vaalaksen teokseen *Diakonissa Hia Björkenheimin elämä* (1975).¹ Sisar Lina ja Sophia ”Hia” Björkenheim esiintyvät myös teoksessa.

Vallan vaihduttua ilmestyy laitoksen pihalle joka aamu yhä enemmän lapsia hakemaan ruokaa, jota sisaret jakavat. Heidän joukossaan on kaksitoistavuotias Kristiina pienen sisarensa kanssa. Kristiinan isä ei kuulunut punakaartiin, mutta hänet vangitaan korttelin muiden miesten tavoin kostoksi siitä, että sieltä oli ammuttu saksalaisia kohtaan. Äiti vangitaan, kun tämä yrittää viedä ruokaa miehelleen. Samassa talossa asuva kolmetoistavuotias Aatos elättää itsensä ja pikkuveljensä kerjäämällä saksalaisilta sotilailta savukkeita, jotka myy eteenpäin. Apusisareksi laitokselle jäänyt Ellen alkaa käydä Kristiinan ja muiden apua tarvitsevien perheiden luona. Naiset kertovat punakaartiin työn ja palkan vuoksi liittyneistä miehistään ja puutteesta, kun rahaa ei enää tullut. Ellen on itsekin kotoisin isosta perheestä, jossa toimeentulo oli niukkaa, mutta hän ei ole kärsinyt sellaisesta köyhyydestä, johon nyt törmää:

¹ Aho kertoo teoksen taustasta ja käyttämistään lähteistä jälkisanoina (Aho 2011, 328–383).

Köyhyys oli suunnatonta, sillä oli ominaishajunsa, jota Ellen ei ollut ennen tuntenut. Voimattomuuden, väsymyksen ja turtumuksen haju, joka kiiri vastaan eteisissä, häilyi vetoisissa huoneissa, hajonneissa vaatteissa, vanhoissa koinsyömissä petivaatteissa, kosteissa seinissä, savuttavissa helloissa ja piipunhormeissa. Naiset elivät yksin lastensa keskellä, leskinä, miehet tuomittuina, kadonneina tai kuolleina. (126)

Vankileirejä ei kuvata, mutta yksi sisarista lähtee Tammisaaren leirille auttamaan.² Sisar Hian on vaikea ymmärtää asiaa, hänen mielestään leirille suljetut ovat rikollisia. ”Kuinka sinä voit hoitaa heitä?”, Hia kysyy. ”He ovat ihmisiä, lähimmäisiämme”, vastaa Helmi. Hian vastahakoisuus selittyy sillä, että hänen veljensä Gustaf Björkenheim, joka oli Kymiyhtiön toimitusjohtaja, on murhattu.³ Hia ei voi ymmärtää, että omat työläiset tappoivat hänet. Tehtaalla oli pidetty hyvää huolta työväestä, siellä oli jo asuntoja ja koulu ja Gustaf oli perustanut työläisille eläkekassan. Helmi palaa komennukseltaan laihuneena ja uupuneena. Leirillä oli ollut tehtaan työntekijöitä vankeina. Helmi oli kysynyt, miksi nämä olivat murhanneet oman tehtaanjohtajansa. Miehet olivat itkien kertoneet, etteivät olisi koskaan vahingoittaneet johtajaa. Kouvola oli tullut vieraita miehiä, jotka ”murhasivat hänet ilman ainoatakaan syytä, koska tiesivät sodan loppuvan tappioon” (154). Kymi-yhtiön tapahtumia ja Björkenheimin teloitusta kuvataan sekä Mirja Turusen teoksessa *Veripellot* (2005) että Seppo Aallon Tieto-Finlandialla palkitussa *Kapina tehtailla: Kuusankoski 1918* (2018). Varmaa tietoa ampujista ei ole. Punakaarti oli kohdellut Björkenheimia kunnioittavasti nimenomaan siksi, että hän oli osoittanut ymmärrystä työväestöä kohtaan ja parantanut tehtaalaisten oloja. Toisaalta tämän vuoksi osa valkoisista piti häntä petturina. Turunen kertoo, että jälkepäin murhaa perusteltiin väittämällä Björkenheimin lähettäneen tietoja valkoisille.⁴ Aallon mukaan Björkenheim yritti sodan loppuvaiheessa perustaa suojeluskunnan kukistamaan punaiset. Tämä näennäinen yritys puhdistaa maine valkoisten silmissä koitui Björkenheimin tuhoksi, sillä se paljastui ja johti siihen, että Björkenheim ja pidätyshetkellä hänen seurassaan ollut lääkäri Kaarlo Hjelt vietiin Kouvolan miliisilaitokselle, kävelytettiin Korian sillalle, ammuttiin ja pudotettiin jokeen.⁵

² Tammisaaren vankileirillä työskenteli viisi Helsingin Diakonissalaitoksen sisarta. Tunnetuin heistä lienee Edith Sjösten, joka päiväkirjassaan kuvaa niin toimintaansa sairaanhoitajana valkoisten joukoissa kuin kokemuksiaan vankileirillä. Paaskoski 2017, 121, 131–134.

³ Puolueettomuuteen pyrittiin mutta se ei ollut aina helppoa. ”Sisällissota asetti diakonissojen kutsumuksen rajat kovalle koetukselle”, kirjoittaa Jyrki Paaskoski vuonna 2017 ilmestyneessä diakonissojen elämää kuvaavassa teoksessaan *Ihmisen arvo. Helsingin Diakonissalaitos 150 vuotta*. Sisaret pyrkivät auttamaan kaikkia olivatpa nämä punaisia tai valkoisia. Sodan jälkeen sisarten puolueettomuutta ei katsottu hyvällä, sillä punakaartilaisia hoitaneita sisaria kuulusteltiin ja heihin suhtauduttiin torjuvasti työyhteisöissään. Paaskoski 2017, 128.

⁴ Turunen 2005, 147.

⁵ Aalto 2018, 284–291.

Diakonissalaitoksen lähellä rakennustyömaalla tapahtuu räjähdys, jossa Ellen loukkaantuu uudestaan. Räjähdys palauttaa hänen muistiinsa tapahtumat ennen laitokselle joutumista: saapumisen Helsinkiin, Selma-ystävän ja työn puhelinvälittäjänä. Pitkässä takaumassa kuvataan syksyn 1917 tapahtumia sekä oloja punaisten valtaamassa kaupungissa. Selma toimii työväenyhdistyksessä ja on lopputaistelussa naiskaartin mukana hoitajana. Selman into parantaa köyhien naisten asemaa juontaa hänen omista kokemuksistaan. Kohta Helsinkiin saavuttuaan hän oli tullut raskaaksi työnjohtajalleen, yrittänyt saada sikiön pois ja lähes kuollut verenvuotoon. Ellen kadehtii Selman kiihkoa. Siihen verrattuna hänen oma intonsa on laimeaa, vaikka hän välittääkin Selmalle salakuuntelemiaan viestejä valkoisten vallattua puhelinlaitoksen.

Kertaakaan hän ei ollut talven kuluessa uskaltanut ajatella kapinaa kunnolla. Hän hyväksyi Selman ehdottoman oikeudenmukaisuuden mutta ei itse pystynyt samaan. Hän pystyi ajattelemaan, mutta ei toimimaan sen puolesta. Hän ei ollut hetkeäkään ajatellut liittyä punaisiin, eikä Selma ollut koskaan pyytänyt. (286)

Laitoksen työntekijöistä vain murto-osa on ”myötämielisiä punaisille”, ja osa puhelinvälittäjistä on parempien perheiden tyttäriä, jotka tekevät työtä huvikseen, eivät ansaitakseen elantonsa.

Lopun hämmöittäessä Ellen yrittää taivutella Selmaa lähtemään kaupungista tai antautumaan. Hän löytää Selman naiskaartilaisten luota Vesilinnan mäeltä, jonne pian kohdistuu raju tulitus. Selmaa Ellenin lapselliset ajatukset antautumisesta sekä ärsyttävät että huvittavat.

[J]os me – – törmäisimme valkoisiin tai saksalaisiin tai molempiin, ne joko ampuisivat meidät siihen paikkaan, mikä olisi parasta, mutta niin hellästi ne eivät meitä tietenkään kohtelisi, ne ottaisivat meidät vangeiksi ja veisivät lähimpään valtamaansa taloon. Siellä he raiskaisivat meidät niin monta kertaa kuin miehiä riittäisi ja enemmänkin, jokainen äijä niin kauan kuin jaksaisi, ja voit olla varma, että juuri nyt ne jaksaa ja pystyy, kun niillä on ollut päiväkausia verenmaku suussa ja taistelujen hullu kiilto silmissä ja ne on täynnä vihaa. Ja kun ne vihdoinkin olisi saaneet tarpeekseen kiimasta ja tappamisen hurmiosta ne iskisivät pistimet suoraan meidän kyljistämme sisään. Jos oikein hyvin kävisi, joku niiden kiho osuisi paikalle ennen kuin ne ehtisivät iskeä pistimiä ja määräisi tärkeyttään tuomioistuimen, jonka päätöksellä me saisimme kaivaa lapioilla montun Töölönlahden rannalle ja asettua sen ympärille sievään, naiselliseen puoliympyrään, ja sitten salskeat Suomen sotilaat asettaisivat kiväärinpiiput kohtisuoraan meitä kohti ja käskystä laukaisisivat tulita ja me rojahdettaisiin mukavasti päällekkäin ja lomittain ja ne voisivat vielä kusta kerran meidän päälle kaikki yhdessä. (301)

Selman esitys siitä, mitä valkoiset tekisivät naiskaartilaisille, jos saisivat heidät kiinni, kuvaa monien taisteluihin osallistuneiden todellisia kohtaloita, vaikka raiskauksista ei dokumentoitua tietoa olekaan ja molemmin puolin rintamaa levitettiin liioiteltuja huhuja vastapuolen julmuuksista. Kaikkien kohtalo ei kuitenkaan ollut näin kova. Tuomas Hoppu toteaa *Sisällissodan naiskaartit* -teoksessaan, että esimerkiksi Tampereella voittajien rankaisutoimet olivat ”varsin maltillisia”: taisteluissa kuoli kymmenkunta naista, muutamia teloitettiin, mutta kaikkia ei pyritty

edes vangitsemaan ja viemään tuomittaviksi.⁶ Punaisia naisia teloitettiin kaikkiaan noin 320. Poikkeuksellisen julmasti naisia kohdeltiin Lahden Hennalassa, jossa heitä surmattiin yli kaksisataa. Naiskaartilaisiin kohdistuvasta vihasta Hoppu toteaa seuraavasti:

Naiskaartilaisiin sodan jälkeen kohdistuneet rankaisutoimet olivat teloitusten osalta hämmästyttävän laajoja, eikä niitä voida perustella naisten sodanaikaisilla toimilla. Surmamotiivit tulivatkin muualta: yhteiskunnan perinteisten sukupuoliroolien rikkomisesta, ankarana versoneesta vihasta ja epäilemättä myös valkoisten pitkälti väärin tietoihin perustuneista harhakäsityksistä. Laajalle levinneet huhut olivat äärimmäisen vaarallisia kevään 1918 myrkytetyssä ilmapiirissä.⁷

Hoppu pitää tarinaa Vesilinnanmäkeä urheasti puolustavista naiskaartilaisista jossain määrin myyttinä. Alueella liikkui naiskaartilaisia ja yhteenottojakin sattui, mutta ankaria taisteluja siellä ei käyty. Ahon romaanissa naisille käy huonosti, sillä juuri kun he suunnittelevat lähtöä mäeltä, sinne osuu tykinammus. Räjähdyksessä tappaa heti suuren osan naisia. Ellen peittyi maan aineksen alle, mikä pelastaa hänet, sillä mäelle tulevat valkoiset ampuvat eloon jääneet naiset.

Aho kuvaa kaupungin köyhimpiä, erityisesti naisia ja lapsia, jotka kärsivät niin punaisten kuin valkoisten toimista. Diakonissat pyrkivät puolueettomuuteen, mutta henkilökohtaiset menetykset eivät voineet olla vaikuttamatta käsityksiin, kuten sisar Hian tapauksessa. Päähenkilö Ellen on väliinputoja monella tapaa. Ensin loukkaantumisensa vuoksi, sillä hän ei muista taustaansa, mutta myös asenteeltaan. Ellen ei liity punakaartiin ja epäilee, onko vallankumous oikea tapa poistaa köyhyys. Hän myös huomaa, miten molemmilla puolilla puhutaan samalla tavalla vapaasta maasta, valkoiset ”vapaussodasta venäläisiä ja kapinallisia vastaan” ja punaiset ”vapaudesta sortajia vastaan” (255). Selmassa Aho piirtää kuvan naisesta, josta omien kovien kokemusten myötä kasvaa kiihkeä sosialisti ja vallankumouksen kannattaja. Ellen auttaa punakaartissa toimivaa ystäväänsä Selmaa, mutta ennemminkin ystävyystunnetusta kuin halusta tukea punaisia.

⁶ Hoppu 2017, 112–113.

⁷ Hoppu 2017, 261.

Lähteet

Kohdeteos

Aho, Elisabet: *Sisar: historiallinen romaani vuosilta 1918-1924*. Helsinki: Otava.

Tutkimuskirjallisuus

Aalto, Seppo 2018: *Kapina tehtailla: Kuusankoski 1918*. Helsinki: Siltala.

Hoppu, Tuomas 2017: *Sisällissodan naiskaartit. Suomalaisnaiset aseissa 1918*. Helsinki: Gummerus.

Paaskoski, Jyrki 2017: *Ihmisen arvo: Helsingin diakonissalaitos 150 vuotta*. Helsinki: Edita.

Turunen, Mirja 2005: *Veripellot. Sisällissodan surmatyöt Pohjois-Kymenlaaksossa 1918*. Jyväskylä: Atena.

Teksti on osa Punavalkoista historiaa. Näkökulmia sisällissotakirjallisuuteen -tutkimustani, joka on osa laajempaa Sodan muisti -projektiani, jossa tarkastelen sodan muistamisen ja siitä kertomisen tapoja.